

АНАЛІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ МАШИНОБУДІВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ

Здійснено систематизацію підходів до економічного аналізу забезпечення та ефективності використання нематеріальних активів (НМА). Запропоновано комплексний підхід до аналізу і оцінки ефективності використання НМА машинобудівними підприємствами. Зроблені висновки щодо розрахованих економічних параметрів використання НМА великими підприємствами машинобудівної галузі Запорізького регіону

Актуальність проблеми. Нематеріальні активи (НМА) відіграють провідну роль у підвищенні конкурентоспроможності продукції підприємств машинобудівної галузі. Такий поштовх до інноваційного оновлення виробництва відбувається за рахунок забезпечення високотехнологічного виробничого циклу, співпраці в галузі прикладних наукових розробок з провідними вищими навчальними закладами як регіону, так і країни в цілому, розвитку інноваційної діяльності власне на підприємствах.

Аналіз останніх наукових досліджень. За словами Вачевського М.В. [1, с. 37], практика підтверджує, що важливою проблемою економічного розвитку на сучасному етапі є побудова оптимальних управлінських структур винахідницької і раціоналізаторської діяльності на промисловому підприємстві, організації чи закладі. Проблема і суть аналізу НМА у своїх роботах описували такі вчені, як Савицька Г.В., Попович П.Я., Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С. [2, 3, 4]. Тому великим є значення комплексної об'єктивної оцінки та економічного аналізу наявності, стану, структури, динаміки та ефективного використання НМА, що відповідає умовам управління підприємством.

Викладення основного матеріалу. Питома вага НМА в загальній величині активів вітчизняних суб'єктів господарювання в порівнянні із зарубіжними надзвичайно низька. Наявність НМА у складі майна характеризує обрану підприємством стратегію як інноваційну [5].

Стратегічною метою комплексного економічного аналізу забезпеченості та ефективності використання НМА (рис. 1) є пошук шляхів зниження витрат виробництва, підвищення продуктивності праці та рівня результативності. Методика цього аналізу дозволяє всебічно оцінити та дослідити роль залучення НМА у виробництво, тому доцільно проводити його за трьома напрямками: аналіз забезпеченості НМА, аналіз наявності і руху НМА та аналіз ефективності використання НМА.

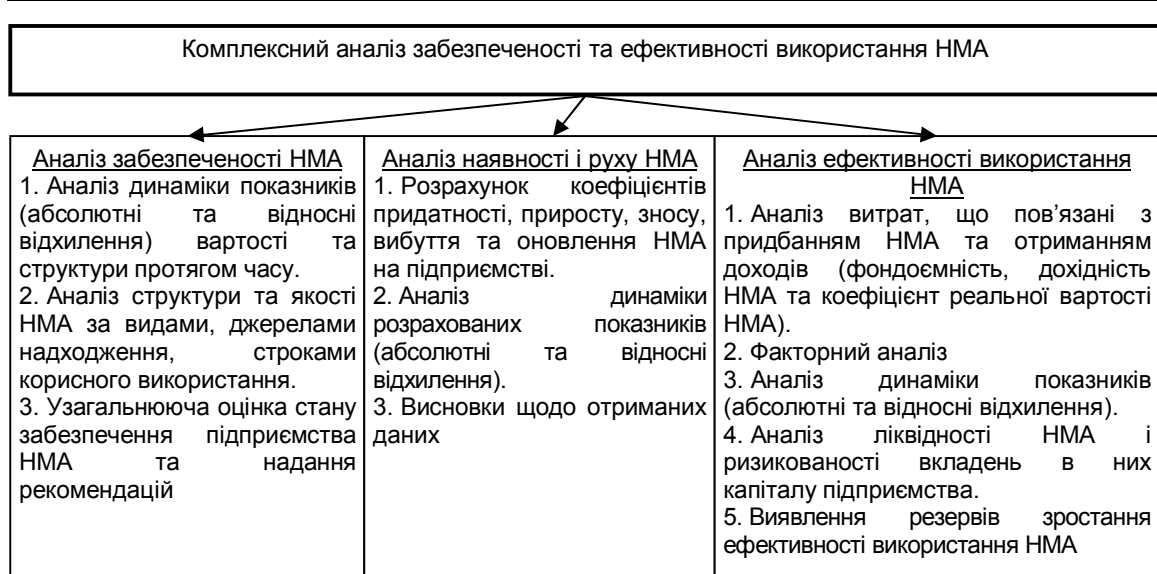

Рис. 1. Схема комплексного аналізу НМА підприємств

Для проведення комплексного економічного аналізу використовуються різні джерела інформації, що мають на підприємстві (табл. 1).

Таблиця 1. Інформаційна база для аналізу НМА [5]

Група	Джерела даних
Первинні документи	Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) нематеріальних активів, Акт на списання нематеріальних активів, Інвентарна картка обліку нематеріальних активів, Інвентарний список нематеріальних активів, Розрахунок амортизації нематеріальних активів
Дані рахунків бухгалтерського обліку	12 "Нематеріальні активи", 13 "Знос (амортизація) необоротних активів", 15 "Капітальні інвестиції" та інші
Облікові регістри	Журнал 4, відомість 4.1; при комп'ютерній формі обліку - картки рахунків
Фінансова звітність	Ф. № 1 "Баланс", ф. № 2 "Звіт про фінансові результати", ф. № 3 "Звіт про рух грошових коштів", ф. № 4 "Звіт про власний капітал", ф. № 5 "Примітки до річної фінансової звітності"
Статистична звітність	Ф. № 1-підприємництво "Звіт про основні показники діяльності підприємства"
Інші джерела	Дані проведених інвентаризацій, план технічного розвитку, патенти і ліцензійні договори, дані попередніх аудиторських перевірок, дані попередніх аналітичних досліджень тощо

Ми вважаємо за доцільне дослідити великі підприємства машинобудівної галузі Запорізького регіону (табл. 2).

Таблиця 2. Повна назва та спеціалізація досліджуваних підприємств машинобудівної галузі Запорізького регіону

Повна назва	Спеціалізація
Відкрите акціонерне товариство "Мотор Січ" (ВАТ "Мотор Січ")	спеціалізоване підприємство з розробки, виробництва, супроводу в експлуатації і ремонту сучасних двигунів для літаків і газотурбинних двигунів
Відкрите акціонерне товариство "Запорізький завод високовольтної апаратури" (ВАТ "ЗЗВА")	підприємство з виготовлення, супроводу в експлуатації і ремонту високовольтного устаткування, вимірвальних трансформаторів струму, комплектних розподільчих пристроїв, комплектних трансформаторних підстанцій
Відкрите акціонерне товариство "Запорізький трансформаторний завод" (ВАТ "ЗТЗ")	підприємство з виготовлення, супроводу в експлуатації і ремонту силових масляних трансформаторів, електричних реакторів і керованих шунтуючих реакторів
Закрите акціонерне товариство з іноземною інвестицією "Запорізький автомобілебудівний завод" (ЗАТ "ЗАЗ")	єдине в Україні підприємство, яке має повний цикл виробництва легкових автомобілів, що включає штампування, зварювання, забарвлення, обладнання кузова і зборку автомобіля

На першому етапі комплексного аналізу проведемо аналіз вартості НМА на основі відкритих даних [6] фінансової звітності за 2005-2009 рр. (рис. 2).

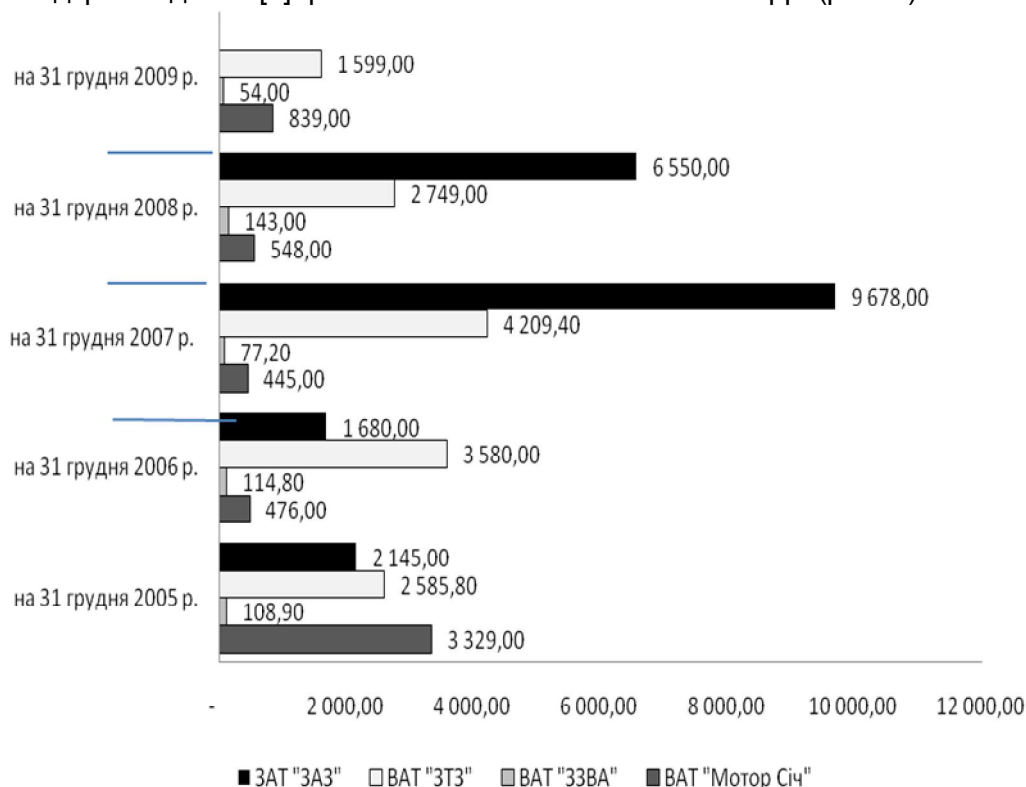
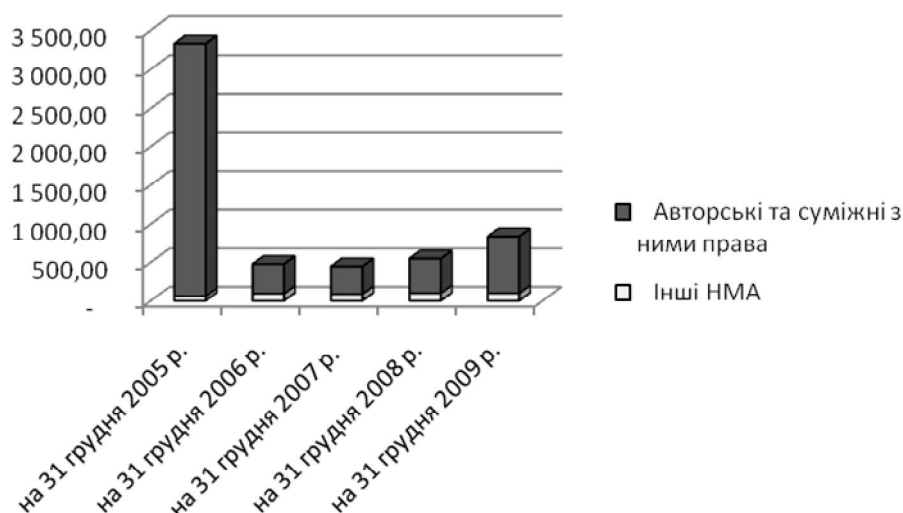

Рис. 2. Вартість НМА великих машинобудівних підприємств Запорізького регіону за 2005-2009 рр., тис. грн.

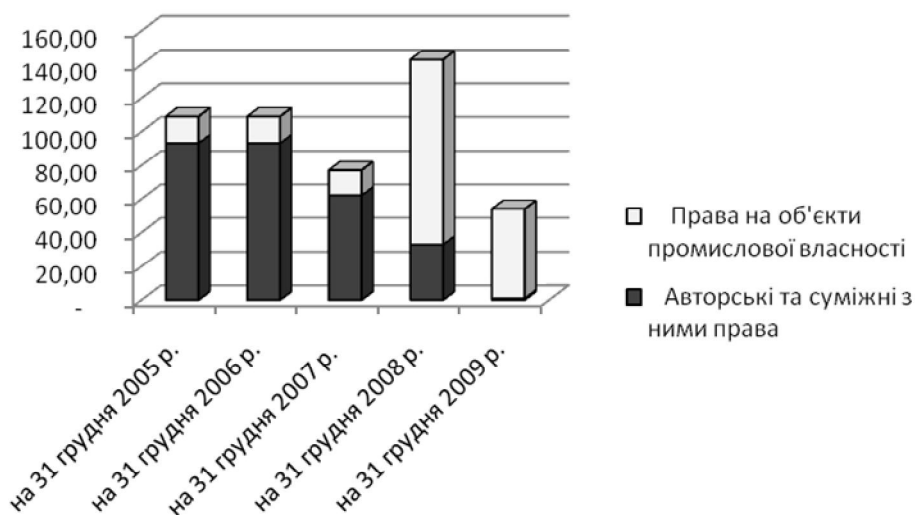
За досліджуваний період різниця між величиною вартості НМА зазначених підприємств є досить значною, що свідчить про приділення недостатньої уваги нематеріальним активам. Так наприклад, не тільки динаміка вартості НМА (54 тис. грн. у 2009 р. проти 143 тис. грн. у 2008 р. – зменшення на 62,2%), а динаміка валюти балансу (264468 тис. грн. у 2009 р. проти 276657 тис. грн. у 2008 р. – зменшення на 4,4%) BAT “ЗЗВА” є негативною, що свідчить про знаходження підприємства у кризовому стані. З огляду на це, на позачергових загальних зборах акціонерів BAT “ЗЗВА”, що відбулися 21.01.2011 р. прийняте рішення про припинення Відкритого акціонерного товариства “Запорізький завод високовольтної апаратури” шляхом його перетворення у Командитне Товариство “ТОВ “Запорізький завод високовольтної апаратури і компанія”. Прийняте рішення обумовлене бажанням зменшити витрати на утримання та функціонування Товариства, а також додаткові витрати самих акціонерів на утримування рахунків у цінних паперах, відкритих у зберігачів цінних паперів.

Об’єм НМА у складі активів BAT “ЗТЗ” також має стрімку тенденцію до зниження після 2007 р. (1599 тис. грн. у 2009 р. проти 4209,4 тис. грн. у 2007 р. – зниження на 62,0%).

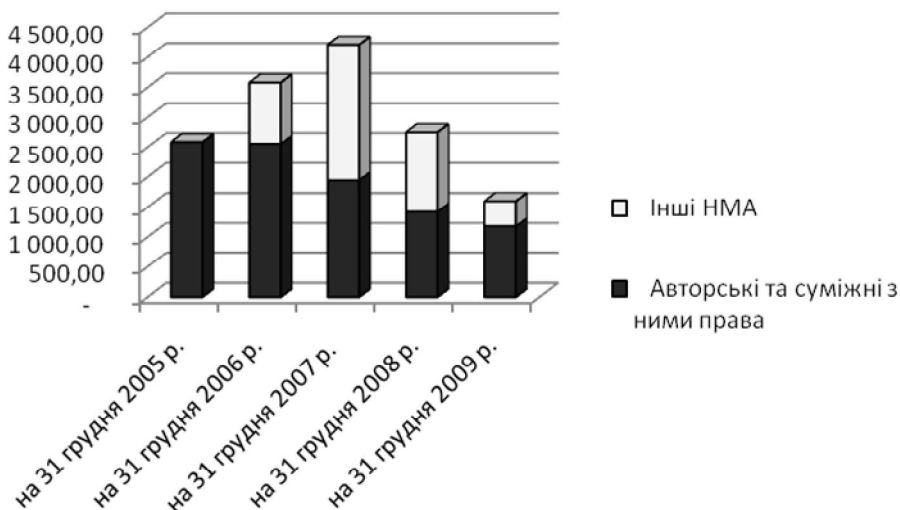
ZAT “ЗАЗ” є лідером в цій групі підприємств за загальною вартістю НМА. Однак очевидним є те, що наслідки світової фінансової кризи 2008 року, політичної та економічної нестабільності в Україні, віддзеркалились на фінансових результатах підприємств, тому вартість НМА всіх підприємств після цього періоду знижується і дотепер. Проте, аналізуючи дані, зазначимо про тенденцію керівництва BAT “Мотор Січ” щодо збільшення вартості НМА (від 476 тис. грн. у 2007 р. до 839 тис. грн. у 2009 р. – збільшення на 88,5% за 3 роки).

а) ВАТ "Мотор Січ"

б) ВАТ "ЗЗВА"

в) ВАТ "ЗТЗ"

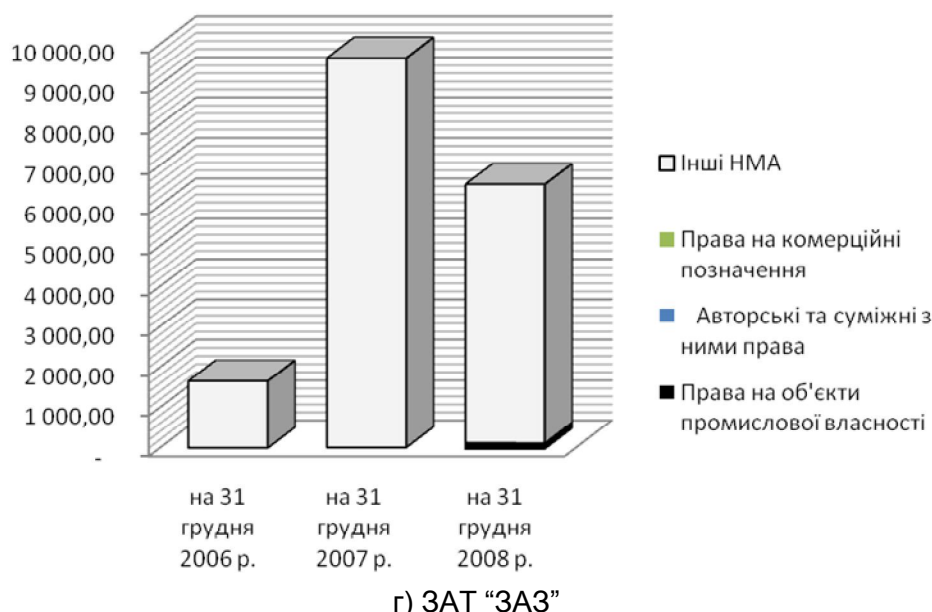

Рис. 3. Структура та динаміка НМА досліджуваних підприємств за 2005-2009 рр., тис. грн.

При здійсненні аналізу змін забезпеченості НМА за видами на підприємствах машинобудівної галузі (рис. 3), очевидно, що ВАТ "Мотор Січ", ВАТ "ЗЗВА", ВАТ "ЗТЗ" у структурі НМА переважають "авторські та суміжні з ним права" (в основному цей об'єкт інтелектуальної власності представлено комп'ютерними програмами та базами даних, що використовуються в процесі господарської діяльності). Лише у ЗАТ "ЗАЗ" переважають "інші НМА". ВАТ "ЗЗВА" у структурі НМА має найбільшу питому вагу статті "права на об'єкти промислової власності" (до якої відносять винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торгівельні марки, фірмові найменування). Права на об'єкти промислової власності найбільш суттєво впливають на інноваційну складову розвитку підприємства. При цьому, зростання питомої ваги цієї статті у структурі НМА є позитивним фактом, проте доля НМА в активах підприємства ВАТ "ЗЗВА" досить низька і, відповідно, цей стан не є вирішальним.

Проводячи аналіз якості НМА, зважають на їх стан, придатність до користування та можливу ефективність. На жаль, для того, щоб проводити аналіз, недостатньо інформації, що є відкритою для користувачів (засоби масової інформації, інтернет-ресурси), тому опишемо суть цього аналізу.

За джерелами надходження НМА можуть поступати на підприємство:

- власно створені об'єкти інтелектуальної власності;
- подаровані, отримані у безоплатне користування;
- придбані НМА;
- внесені засновниками в уставний фонд підприємства.

В залежності від того, яке джерело надходження переважає, підприємство може обрати або скорегувати стратегію інноваційного розвитку, розраховуючи або на власні сили, або на надійні і перевірені джерела.

Аналіз НМА за строками корисного використання дозволяє визначити дійсний строк користування НМА та в залежності від цього згрупувати НМА за термінами використання.

На другому етапі аналізу необхідно оцінити показники наявності та руху НМА на підприємстві. Наукові дослідження показали негативну тенденцію зниження коефіцієнтів придатності в усіх досліджуваних підприємствах (рис. 4).

Після проведення розрахунків маємо, що на ВАТ "ЗТЗ", маючи найбільший коефіцієнт придатності 0,61 у 2005 та у 2006 рр. знизило цей показник до 0,37 у 2008 р. та 0,22 у 2009 р. (зниження на 63,9% порівняно з 2005 та 2006 рр.) Коефіцієнт зносу також зріс – від найменшого 0,39 у 2005 р. до 0,78 у 2009 р. (збільшення на 50%), що свідчить про моральний і фізичний знос НМА.

Найбільший коефіцієнт оновлення мав ЗАТ "ЗАЗ" за даними 2007 року при найбільшій вартості НМА серед досліджуваних підприємств (19678 тис. грн.), що свідчить про значне оновлення бази НМА в цьому році, що пов'язано з впровадженням нової технології, розширенням виробництва. Варто зазначити, що незважаючи на те, що ЗАТ "ЗАЗ" використовував у 2007 та у 2008 рр. найбільший обсяг нематеріальних активів (із досліджуваної сукупності підприємств), динаміка його коефіцієнтів носить спадаючий характер, що в кінцевому результаті призвело до збільшення коефіцієнту зносу (60% у 2008 р.) та зменшення коефіцієнтів придатності та оновлення (40% та 3 % відповідно).

Дуже вражаючим є зменшення коефіцієнту приросту НМА для всіх досліджуваних підприємств (у 2008-2009 рр. його значення було в межах від – 0,01 до 0,1).

Як видно з рисунку і виконаних розрахунків всі вищеперераховані підприємства мають значний знос НМА і досить низький коефіцієнт вибуття. Це є свідченням того, що підприємства використовують застарілі морально і фізично НМА, не списуючи їх, а використовуючи за залишковою вартістю, що не дозволяє позитивно впливати на фінансові результати і життєдіяльність підприємств у цілому.

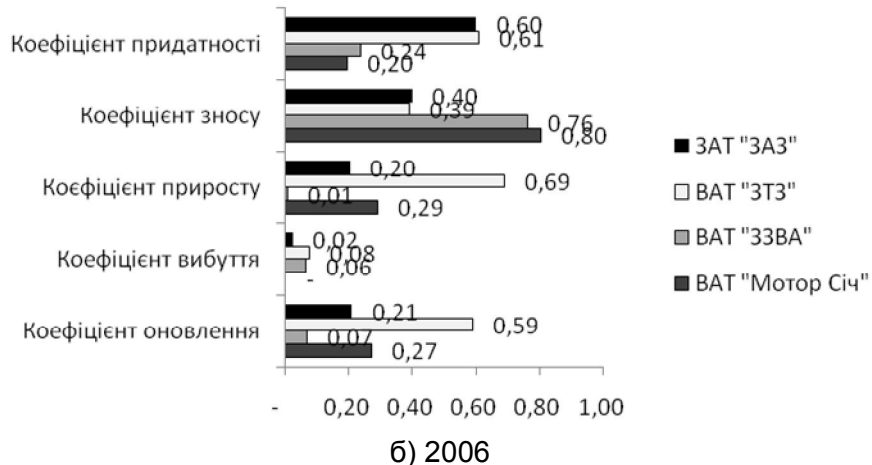
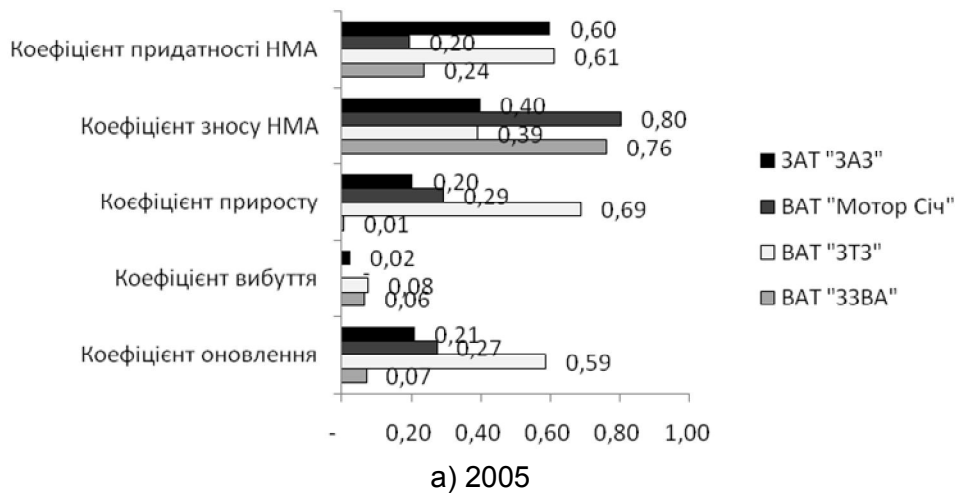

Рис. 4. Порівняння основних показників наявності та руху НМА у досліджуваних підприємств машинобудівної галузі за 2005-2009 рр.

Найгірші розраховані показники щодо наявності та руху за даними звітності підприємств машинобудівної галузі – за 2009 рік. Ці дані відображають картину, що, на жаль, притаманна на сьогодні багатьом підприємствам України. Саме ця ситуація обумовлює актуальність і необхідність дослідження цієї теми в економічній науці.

На третьому етапі нашого аналізу доцільним буде порівняння показників ефективності НМА (співставлення витрат, що пов'язані з придбанням НМА та

отриманими доходами). Найбільші показники мало підприємство “Мотор Січ” у 2009 році – фондовіддачі (985528,41 тис. грн.) та дохідності (195303,02 тис. грн.), що зумовило відображення цих показників на окремому рисунку (див. рис. 5). Маючи невелику вартість НМА у активах, саме це підприємство досягло значного збільшення показників ефективності. Так, наприклад, збільшення дохідності склало від 16,15 тис. грн. у 2005 р. до 195303,02 тис. грн. у 2009 році; а фондовіддачі – від 327,55 тис. грн. у 2005 р. до 985528,41 тис. грн. у 2009 році. Проте розрахований коефіцієнт зносу – 0,97 у 2007 р., 0,96 у 2008 р., 0,94 у 2009 р. – є найвищими серед досліджуваних.

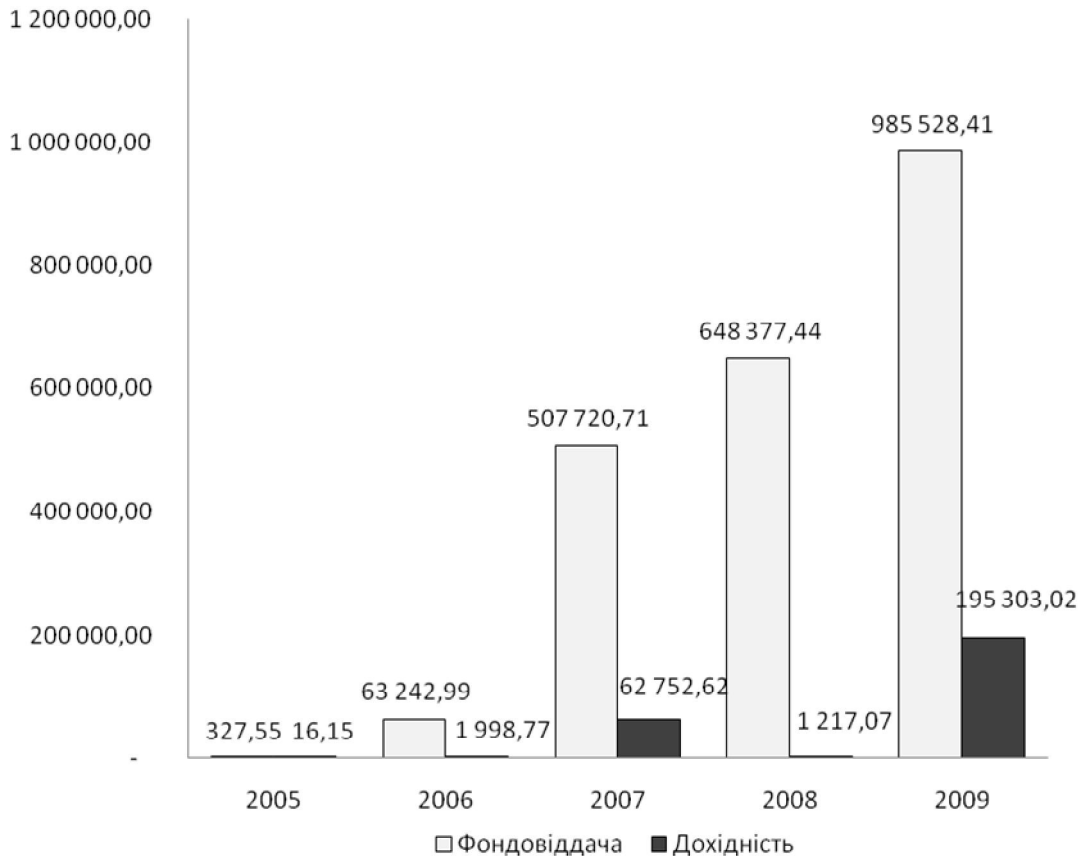
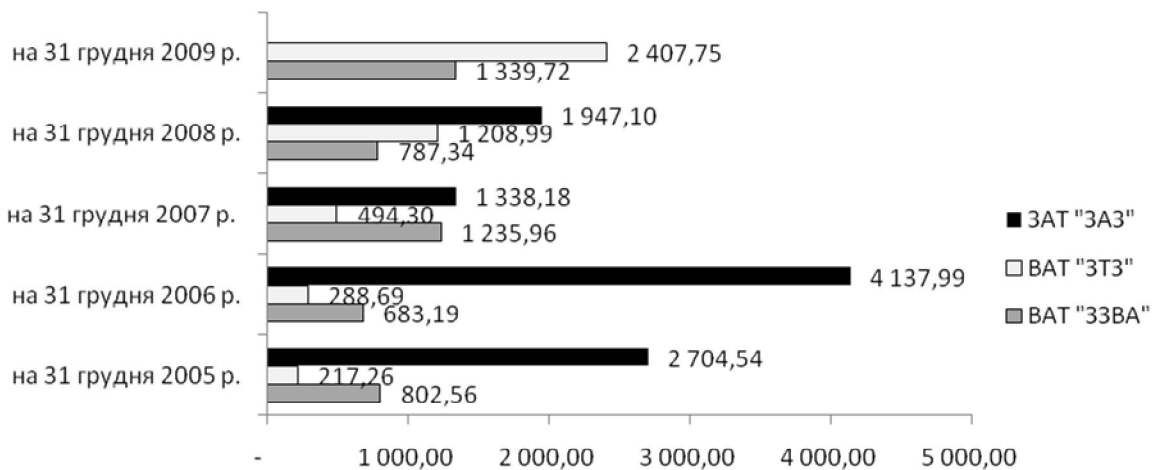

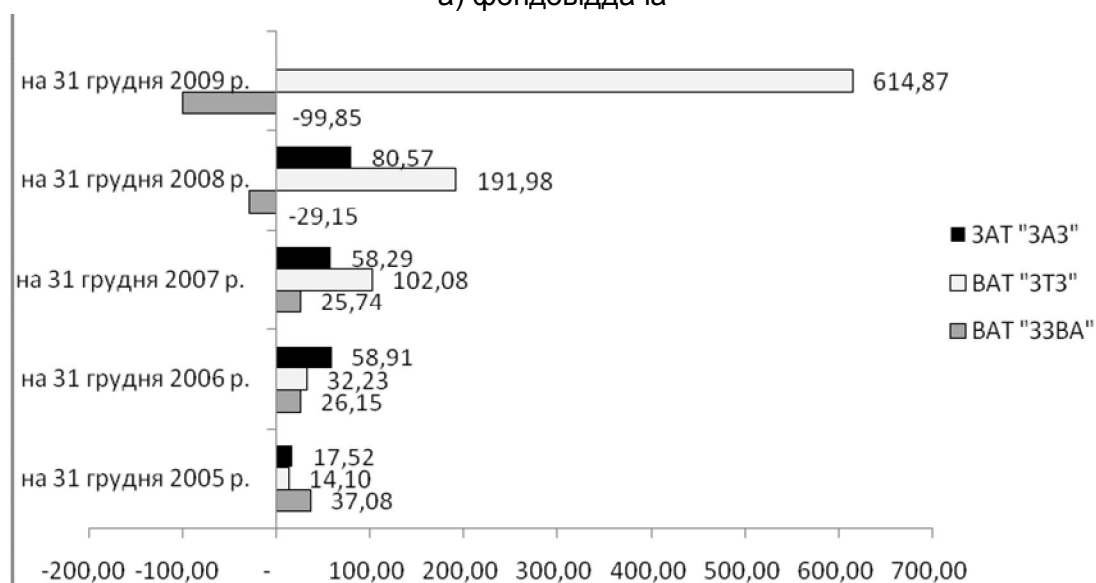
Рис. 5. Динаміка показників фондовіддачі та дохідності НМА підприємства ВАТ Мотор Січ (2005-2009 рр.), тис. грн.

Це є свідченням того, що опереджаючими темпами зростав дохід порівняно з вартістю НМА. Що в свою чергу, є підтвердженням того, що підприємство ВАТ “Мотор Січ” виробляє конкурентоспроможну продукцію, використовуючи величезний потенціал та досвід персоналу.

Можна з впевненістю говорити про динаміку збільшення фондовіддачі та дохідності НМА на підприємстві ВАТ ЗТЗ (рис. 6). Проте вартість НМА незначна і навіть різко зменшилась за досліджуваний період, відповідно, використання НМА на цьому підприємстві – низькому рівні.

а) фондовіддача

б) дохідність

Рис. 6. Порівняння показників ефективності використання НМА у досліджуваних підприємств машинобудівної галузі за 2005-2009 рр., тис. грн.

А ось показники ВАТ "ЗЗВА" різняться – фондовіддача збільшилась, дохідність зменшилась, це впровадженням нової техніки, яке ще в повній мірі не освоєно і не використовується на повну потужність. ВАТ "ЗЗВА" у 2008 р. та у 2009 р. має навіть від'ємне значення дохідності, що пов'язано з отриманням підприємством у звітних періодах збитку (4168 тис. грн. та 5392 тис. грн. відповідно).

Коефіцієнт реальної вартості НМА розраховувався для всіх підприємств за весь період і складав незначне значення.

Науковець Райковська [5] зазначає, що необґрунтоване збільшення частки НМА в майні підприємства призводить до зниження показників поточної ліквідності, зниженню фондовіддачі необоротних активів і уповільнює оборот усього капіталу підприємства.

При аналізі ліквідності підприємства суму НМА відносять до останньої групи важколіквідних активів [5]. Однак слід розрізняти ліквідність і ступінь ризикованості вкладень в НМА. Швидколіквідними вважаються НМА, на які існує попит на ринку,

що уможлиблює їх оцінку і реалізацію (наприклад, бази даних, комп'ютерні програми). Повільноліквідними є НМА, які в силу своєї специфічності та вузької галузі застосування продаються рідко (промислові зразки, винаходи, корисні моделі). Важколіквідними називають НМА, що належать підприємству за законодавством і в силу цього не можуть бути реалізовані (права користування природними ресурсами та майном).

Після проведення аналізу узагальнюються результати та, опираючись на цю інформацію, виявляються резерви зростання ефективності використання НМА на кожному підприємстві.

Висновки. Ми вважаємо, що для підготовки управлінських рішень і здійснення контролю з боку керівництва підприємства необхідно розробити розширений і уточнений порядок економічного аналізу нематеріальних активів для комплексного аналізу наявності, стану, структури, динаміки та факторного аналізу і пошуку резервів зростання прибутку за рахунок більш ефективного використання нематеріальних активів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інтелектуальна власність: теорія і практика інноваційної діяльності: Підручник / За ред. проф. М.В. Вачевського. – К.: ВД Професіонал, 2005.– 448 с.

2. Савицкая Г.В. Экономический анализ: Учеб., 9-е изд., испр. / Г.В. Савицкая – М.: Новое знание, 2004. – 640 с.

3. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: Підручник. / П.Я. Попович – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 454 с.

4. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин – М.: ИНФРА-М, 1995. – 176 с.

5. Райковська І.Т. Економічний аналіз забезпеченості та ефективності використання нематеріальних активів: методичний підхід [Електронний ресурс] / І.Т. Райковська // Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_1/21.pdf

6. Державна установа “Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України”. Бази даних. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/bd>